

РЕЧНИК НА ГЛАГОЛИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Мурдаров, В., Димитрова, М., Александрова, Т.,
Станчева, Р., Чаралозова, К., Томов, М., Паскалев, Н.,
Стоилова, И. & Кунева, И. (2016). *Официален правописен речник на българския език. Глаголи*. София: Просвета. 992 с. ISBN: 978-954-01-3154-2

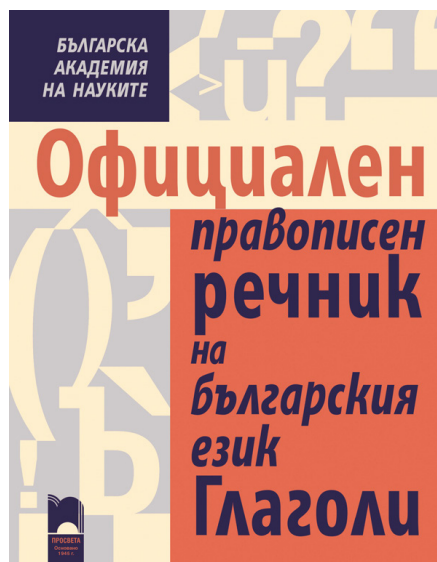
Илияна Кунева

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН

Близо четири години след издаването на „Официален правописен речник на българския език“ излиза и частта, посветена изцяло на глаголите. Авторският колектив от Секцията за съвременен български език при Института за български език – БАН разработи нова концепция за представяне на глаголните словоформи в речника.

И в това издание се следват принципите, върху които се основава съвременната кодификация на книжовната норма и които са приложени в „Официалния правописен речник“ от 2012 г., а начинът на представяне конкретно на глаголите е съобразен с особеностите при формоизменението на тази най-богата част на речта.

Речникът със своите близо 1000 страници представя в най-голяма до момента пълнота глаголните единици, които са съставна част на съвременния български език. Значителният обем се дължи на включените над 20 000 заглавки с развити парадигми според приетия начин на представяне. При всеки глагол могат да бъдат проверени средно 20 форми, което означава че този речник съдържа стотици хиляди глаголни словоформи. Справочникът е ценен и с включването на много нови глаголи, навлезли в езика през последните десетилетия.

Предговорът представя правописни правила, свързани специално с глаголите. Както е и в първата част – „Официален правописен речник на българския език“, стремежът е правилата и нормите да бъдат представени в достъпен вид, а илюстративният материал към предговора допълнително улеснява възприемането на информацията.

Макар че „Официалният правописен речник“ и частта, посветена на глаголите, трябва да се разглеждат свързано, отстоянието от няколко години между двете издания няма как да не отрази напредъка в наблюденията върху съвременното състояние на книжовната норма, и по-точно допълнително извършените проучвания върху глаголните парадигми и употреби. Това води и до неизбежни различия, които обаче засягат само отделни лексеми или семантична група глаголи. В този смисъл допълнително свършената задълбочена изследователска работа, необходима за такова подробно и обширно издание, се отразява и върху нормативната оценка в някои случаи. Без да се нарушават основните принципи и като се следва максимално последователността в същностните положения, са нанесени корекции, отразяващи адекватно съвременното състояние на книжовния език, т.е. следва се посоката на кодификация на нормата, като чрез необходими промени се поддържа нейната гъвкава устойчивост.

Промените в състоянието на нормата при отделни глаголи или група глаголи са в няколко посоки. Едната е свързана с дублетността при миналите свършени деятелни причастия на някои глаголи от второ спрежение. В „Нов правописен речник“ от 2002 г. (изд. „Хейзъл“) причастия без преглас са установени при някои глаголи (*стоя – стоял, стояли*), докато при други има дублетност (*броя – броял, брояли и броели*), а при трети е кодифицирана прегласената форма (*строя – строял, строели*). С последното издание е извършена стъпка напред, като се оставя формата без преглас там, където се е наложила, а при останалите глаголи от тази група има дублетност *-Яли* и *-Ели* с оглед на съвременното състояние. Важно е да се уточни, че дублетността засяга формите за множествено число на причастията на ограничена група глаголи от 2. спрежение, завъшващи на *-оЯ* с ударение върху окончанието. В научната периодика бяха публикувани серия от езикови бележки по повод необходимостта от тези и други дублети в съвременната книжовна норма (вж. Мурдаров, В. За новите дублетни форми при някои причастия. *Сп. Български език*, 2014, кн. 2, 83 – 84). Посочената група глаголи от 2. спрежение има и друга особеност, свързана със съществуваща, но неотразена дублетност при повелителните форми: *успокой – успокойте*, но и: *успокоете; преброй – пребройте*, но и: *преброете*. При някои от глаголите колебанието може да засегне и формата за ед.ч. В „Официален правописен речник на българския език. Глаголи“ повелителните форми са дадени по традиция, т.е. без дублети на *-ете* (вж. Мурдаров, В. За нужните дублетни глаголни форми. *Сп. Българ-*

ски език, 2016, кн. 2, 100 – 101). Частична дублетност има при глагола *вземам*. При него дублетът *взимам* е ограничен само до някои от производните глаголи – *обземам* и *обзимам*, но няма дублетност при *превземам* (вж. Мурдаров, В. Един необичаен случай на дублетност. *Сп. Български език*, 2015, кн. 3, 129 – 130).

Обърнато е внимание и на употребите на глаголните форми. Чрез избора на форми и начина на представянето им са отразени и особеностите при дистрибуцията им. Пример за систематично представяне с оглед на употребата са причастията при глаголи със значение „раждам малки“, които са дадени в ж.р., а не в м.р., т.е. стремежът е да се представят реални форми. При императивите също има ограничения – потенциално всички глаголи могат да образуват синтетични императивни форми, но не всички се употребяват по семантични причини. В речника това ограничение е представено, като при част от глаголите липсват императивни форми (по-специално при глаголи с бележка за употреба *обикн. в 3. л.*). Глаголите с употреба предимно в мн.ч. също имат дефективна парадигма и са представени само с формите за мн.ч., както и формата за 3 л. ед.ч. заради възможността да се употребяват със събирателни съществителни: *изпонасядахме*.

Особеност на речника е изборът на форма за заглавка при глаголите с дефективно формоизменение. Вместо приеманата за основна форма – 1 л. ед.ч. изявително наклонение, стои друга форма, като причините се основават на неупотребимостта на тази форма. Некоректно е например при безличните глаголи да се възстановява основната форма *зазоря се, *свечеря се и подобни. По този начин и при глаголи, които не са безлични, но не се употребяват в 1. и 2. л., заглавката е в 3.л.: *раззелени се*, т.е. в резултат от съчетаването на лексикална и граматична семантика са представени дефективни парадигми при безлични и третолични глаголи, като това засяга и основната форма. В някои случаи има омонимни глаголи – глагол с пълна парадигма и глагол с дефективна парадигма. Към семантиката на тези глаголи насочва и представянето им като отделни заглавки – *трябвам*, но *трябва*; *ида*, но *иде ми*. Този принцип е спазен и при други случаи на омонимни глаголи, когато парадигмите привидно се повтарят, но това е наложително предвид факта, че единият от глаголите може например да е преходен, а другият – не, което означава, че парадигмите се различават по наличието/липсата на страдателно причастие. Коректното представяне на формите изисква да се включат последователно отделните форми след двете заглавки. С оглед на адекватното представяне на съвременното състояние на езика е отпадането на някои остарели форми – формите за минало свършено време при определени глаголи – *зная*, *раста*.

Беше изтъкнато, че в сравнение с правописните речници на БАН, издавани досега, в този речник глаголните форми са представени в най-голяма пълнота. Но пълнотата не се отнася само до броя на формите, с които присъст-

ва всеки глагол, но и с липсата на препратки от производните към основния глагол, т.е. представени са глаголните форми не само на основните глаголи, но и на образуваните с представка. Това, от една страна, улеснява търсенето, от друга страна, могат да бъдат представени особеностите при производните глаголи, които липсват при основните. Например представени са страдателни причастия при някои нетранзитивни глаголи: *засмея се – засмян*, но липсва страдателно причастие при *смея се*. Тази особеност не беше възможно досега да бъде отразена при развиването на парадигмата само при основния глагол. Различия между основен и производни глаголи има при *зная – позная – узная* и др. Аористът при *зная* е отпаднал поради това, че не се употребява в съвременния език, а е изместен от формите за имперфект. При производните глаголи обаче съществуват форми за аорист, освен това те не съвпадат с аориста на основния глагол, съответно и миналото свършено деятелно причастие се различава: *зная: *знаях, *знаял*, но *позная: познах, познал*.

В сравнение с предходни издания по-различно е и представянето на глаголите от трето спрежение – то е в същата степен на подробност. Правописни и правоговорни затруднения се наблюдават и при тях, което налага пълното представяне на формите, въпреки че парадигмите сами по себе си не представляват особена трудност. Затруднения обаче поражда ударението – отклонения от нормата, като премет и отмет на ударението, се срещат последователно при глаголите и от трите спрежения, също грешно изписване –ът при глаголните форми в 3 л. мн.ч.

Глаголите и глаголните форми имат немалко особености, които пораждат затруднения. Като се съчетае богатството от форми с трудностите при овладяването на нормите, свързани с тях, става ясно защо специализиран справочник, посветен на глагола, можеше да излезе в такъв вид само като самостоятелно издание. Чести отклонения от нормата се наблюдават при окончанието за 1. л. мн.ч. при глаголите от първо и второ спрежение *-ме* вместо *-м*. Ятовият преглас също представлява трудност заради т.нар. якане: *живяли, закъсняли*, вместо *живели, закъснели*, както и при страдателните причастия: неправилните *видяни, засмяни* вместо *видени, засмени*. Макар и по-рядко се среща *гърмеци, топещи* вместо *гърмяци, топяци*. При еловите причастия след *ж, ч, ш*: *жужели, звучели, грешели* вместо *жужали, звучали, грешали*. При глаголи като *пека, облека* се бъркат формите за 3.л. мн.ч.: *печат, облечат* вместо *пекат, облекат*. Срещат се и колебания при спрежението, съществуващи при няколко глагола, като *дъвча, стеля*: *дъвчиш, стелиш* вместо *дъвчеш, стелеш*. Те обаче са представени както и досега като глаголи от първо спрежение. Разговорни форми като *влезна, слезна* и *излезна* не се допускат.

Представените характеристики на речника говорят, че той задоволява необходимостта от представяне на правописните особености на глаголите в съвременния език в най-новото му състояние, но освен това може да бъде

ползван за специализирани справки, а също и от чужденци. Речникът несъмнено ще е от полза за професионалисти и преподаватели, за студенти, редактори, коректори и журналисти. Въпреки че представлява академичен труд с висока научна стойност, той е в достъпен вид и за широката публика.

DICTIONARY OF BULGARIAN VERBS

✉ **Dr. Iliyana Kuneva, Assist. Prof.**

Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski Prohod Blvd.
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: iliana.kuneva@gmail.com